Väike-Maarjas avati mälestustahvel Porkuni lahingus langenuile

Kristel Kitsing
toimetaja

21. septembril - Porkuni vennatapulahingus 76. aastapäeval avati Väike-Maarja kalmistul mälestuskivi 76 aastat tagasi peetud verises Porkuni vennatapulahingus hukkunud kolmele noorele mehele.

Vabadusvõitleja Ruuben Lambur (vasakul) ja Porkuni lahingus osalenud leegionär Ervin Piirsalu eemaldasid mälestuskivilt sini-must-valge lindi. Foto Kristel Kitsing

Need kolm noort meest – Eesti Leegioni – said Porkuni lahingus surmavalt haavata, nende elukõunal kustus Väike-Maarja algkoolimajja sisse seatud haiglas.

Kahe tundmatu sõduri ja Andres Hansschmidti puhkekohas Tamsalu maanteel, meenutas mälestuskivi avamise initsiaator Hanno Tamm, et Eesti leegioni sõjameeste haua hoidsid alevi elanikud eeskujulikult korras. „Haud oli kujundatud vapikujuliselt ja igal aastal õitsesid haual kolmes reas sinised, mustad ja valged võõrasemad," rääkis Tamm hea sõnaga haua hooldajat ja lillekasvatajat Margit Bärengroupi meenutades. Kui Tamm poisipõlves vanematega suvisele surnuaiapühale läks, peatuti mälestushetkeks ja süüdati küünal ka sellel sõdurihaual.

Väike-Maarja vallavanem Indrek Kesküla tänas valla aukodanikku Hanno Tamme jätkuva energia ja panustamise eest, et meie kodulugu saab korralikud tähised. „Olgu selleks siis see plaadiga maakivi siin Väike-Maarja kalmistul või raamatud, mis ei lase unustada ja jutustavad meie lugu," sõnas Kesküla mälestustahvli avamisel. Ta kutsus üles tähtsaks pidama neid inimesi, kes võitlesid selle eest, et meil oleks olemas oma kodu. „Paljud pidid selle vabaduse eest maksma kõige kõrgemat hinda, kuid nad elavad edasi meie mõtetes ja seni, kuni on veel inimesi, kes nende tegusid mäletavad ja pühaks peavad," sõnas vallavanem ning suunas kokkutulnuid mõtlema tänutundes eelkäijate tegudele, tahtele ja elujõule.

Mälestuskivilt eemaldasid lindi vabadusvõitleja Ruuben Lambur ja Porkuni lahingus osalenud leegionär Ervin Piirsalu.

Väike-Maarjast liiguti edasi Loksa mälestusmärgi juurde mälestustseremooniale, mälestusteenistus toimus ka Vistla memoriaalis, kus oli väljas relvanäitus ja sai soetada Hanno Ojalo ja Ranno Sõnumi raamatut „Avinurme lahing".

Porkuni lahing toimus 21. septembril 1944 Loksa-Porkuni-Sauevälja kolmnurgas.

21. septembri pärastlõunal jõudsid Loksa külla Punaarmee 8. laskurkorpuse ja 249. laskurdiviisi osad, kes kohtusid seal Sinimägedest taandunud 20. Eesti Relvagrenaderide diviisi ja eesti piirikaitse rügementide võitlejatega, kelle eesmärgiks oli luua endale taandumistee läände. Punaarmee 249. laskurdiviis aga valmistus pealetungiks Tallinnale.

Võitlus kujunes ebavõrdseks. Punaväelased olid relvastatud kuulipildujate ja miiniheitjatega ning neid toetasid kahurväg ja tankid. Taanduvate eestlaste relvadeks olid vaid käsirelvad ja „tankirusikad".

Lahing kujunes julmaks vennatapusõjaks, kus eesti mees sõdis eesti mehe, vend venna ja isa poja vastu. Lahing kestis vaid mõne tunni ja nõudis ohvriks ligi 400 inimelu. Lahingu algusest peale oli initsiatiiv punavägede poolel, kuna need olid tugevasti relvastatud raskerelvadega.

Hanno Tamm kõnet pidamas. Foto Kristel Kitsing

Porkuni lahingu aastapäeval

Ajaloospiraal teeb oma ringe ja meile säravad sealt olulised sündmused, mis korreleeruvad ümarate aastanumbritega.

Sada aastat tagasi kees sõjategevus Poola, Leedu, Ukraina ja Valgevene alal. Tänavu on seal jälle ohtlikud rahutused.

Ajaloos on Euroopa päästetud idavaenlaste eest neli korda:

- 14. sajandil peatasid leedulased mongolite pealetungi Euroopasse.
- 1683. a piirasid türklased Austria pealinna Viini täielikult sisse. Austria prints Eugeni juhtimisel ja Poola kuninga vägede abiga türklased purustati. Muide türklaste voorist leitud kohviubadest sai alguse Viini kohvikultuur.
- 1700. a sügisel algas Põhjasõda ja Peeter I piiras sisse Narva kindluse. Rootsi kuningas Karl XII purustas Vene väe ja päästis Euroopa.
- 1920. a võtsid Nõukogude Venemaa juhid eesmärgiks kommunistliku maailmarevolutsiooni eksportimise Euroopasse. Märtsis 1919. a oli loodud Moskvas Kommunistlik Internatsionaal (Komintern), esimees Grigori Zinovjev.

Vene tsaririigi kulla ja briljantide toel suutis Moskva mobiliseerida Euroopa kommunistlikke parteisid ja vasakpoolseid liikumisi rahutustele. Eriti aktiivsed olid Saksamaal Klara Zetkin ja Karl Liebknecht,

Saksamaale oli vaja appi minna revolutsiooni lõpetama, aga Poola oli jälle vahel!

Juulis 1920. a ründas Punaarmee Mihhail Tuhhatševski juhtimisel Poolat. Poola vägede ülemjuhataja Jozef Pilsudski juhtimisel andis Poola armee lõuna poolt löögi Varssavi poole liikuvale Punaarmeele. Kümne päevaga oli vastane alistatud.

See oli Nõukogude kurjuseimpeeriumi esimene kaotus ja Euroopa oli neljandat korda päästetud.

Oli sündinud ime Wisla ääres!

Hanno Tamm

Porkuni lahingus haavatute lugu

Porkuni lahingu ajal oli Eesti laskurkorpuse meditsiiniteenistus Loksa külakoolimajas seadnud paika sidumispunkti-laatsareti. Mõlema lahingupoole haavatute kokkuvedamine sidumispaika algas lahingule järgnenud päeva hommikul. Koolimaja põrandal õlgedel lamasid tihedalt nii Punaarmee mundris kui ka Saksa mundris haavatud. Neid sidusid üheaegselt mõlema poole sanitarid.

Peagi viidi koolimajast saksapoolsed haavatud ära. Koolimajast sai laskurkorpuse laatsaret. Ülemuseks oli seal velsker Pallaadi Kesküla, pärit Tallinnast Nõmmelt. Temale abiks oli kaks sanitari. Üle nädala aja asus laskurkorpuse laatsaret Loksa külas. Siis saadeti pealt kaetud veoautod kohale ja haavatud viidi edasi haiglatesse.

Sidumispunktist ärasaadetud Saksa poole haavatud paigutati kahte tallu – Aadurahvale ja Kangrule. Kangru talu elutubadesse põrandale õlgedele paigutati umbes kümme haavatut.

Teine grupp (umbes kaksteist haavatut) viidi üle külatänava asunud Aadurahva tallu. Kuna talu elumajas ruumi polnud, siis paigutati haavatud laudaga külgnevasse põhukuuri õlgedele. Õnneks olid sel ajal päevad ja ööd harukordselt kuivad ja soojad.

Koolimaja, Kangru ja Aadurahva talud asusid lähestikku. Keskne punkt oli koolimaja oma laatsaretiga. Koolimaja juures viibisid ka eriülesandeid täitma jäetud punaarmeelased, sh haavatuid valvavad korpuse sõdurid.

Koolimajast anti külarahvale esimene korraldus: korjata kokku ja tuua saksapoolsete haavatute jaoks puhtaid linaseid voodilinu ja käterätte, millest saab käristada sidemeid, et laatsareti sidemed on otsakorral, ei jätku omadegi jaoks! Perenaised vaatasid kummutite pesusahtlid läbi ja muidugi leidsid, mida viia ära haavatute läbiimbunud verest sidemete vahetamiseks. Kui palju oli laatsareti velsker Pallaadi Keskülal lubatud vaenupoole haavatutega tegeleda, pole teada.

Porkuni lahingus langenute mälestusmärk Väike-Maarja vanal kalmistul. Foto Kristel Kitsing

Järgmisena teatati: saksapoolsete haavatute toitlustamine jääb külaperede kohustuseks! Selle võttis enda peale Aadurahva talu 70-aastane tragi vanaema Anna Hein. Haavatud olid nende talus ja Kangru talu haavatud ei asunud kaugel.

Raigu talu peretütar Helju Lepp meenutab:

Saksa poole haavatutest umbes pooled surid. Haud nende matmiseks kaevati sama laut-kuuri lõunapoolsesse otsa loomaaedikusse. Kokku maeti sinna umbes kümme meest. Maetud sõdurite dokumendid võttis peretütar Salme oma kätte ja märkis nimed vihikusse. See oli õige tegu, sest mõne nädala jooksul, kui kõmu verisest Porkuni lahingust levis üle Eesti, hakkasid omaksed oma hukkunud sugulasi otsima. Osa loomaaedikusse maetud haavadesse surnud sõdureid kaevati välja ja viidi kodukihelkondade surnuaedadesse igavesele unele.

Samal ajal viidi ära ka Veskimäealuselt punatähega vennaskalmistult (nii seda ametlikult hakati nimetama) mõned ühishauda maetud ohvitserid.

Põhukuuri kauaks põdema jäetud vangid olid külarahva seas igapäevaseks murelikuks jutuaineks.

Raskemini haavatud olid juba surnud, aga ülejäänute olukord muutus päev-päevalt hullemaks – haavade mädanemise ja haavapalaviku tõttu. Ilmad, eriti ööd, hakkasid külmenema. Söödetud nad küll olid, tekid ja katted olid olemas, kuid ikkagi – hirmus ja ebasanitaarne olukord. Oktoobris tõsteti seni vastu pidanud haavatud õlgedega täidetud vankrikastidesse ja külamehed küüdi korras viisid nad Väike-Maarjasse algkoolimajja, kus varem oli paiknenud Saksa Wehrmachti laatsaret. Siis lahkusid ka haavatud vangide valvurid külast.

Väike-Maarjas hoolitses haavatute eest suurte kogemustega jaoskonnaarst dr Joosep Pilv. Aga kolm nendest surid ja nad maeti Väike-Maarja vanale surnuaiale ühishauda Väike-Maarja–Tamsalu–Ambla tee äärde. See on sama tee, mida mööda eesti laskurkorpus liikus Porkuni lahingusse ja edasi Tallinna. Eesti leegioni sõjameeste haua hoidsid alevi elanikud eeskujulikult korras. Haud oli kujundatud vapikujuliselt ja igal aastal õitsesid haual kolmes reas sinised, mustad ja valged võõrasemad. See kena haua hooldaja oli lillekasvataja pr Margit Bärengroup. Iga kord, minnes suvisele surnuaiapühale peatus minu pere ja meie aatekaaslased mälestushetkeks ka sellel sõdurihaual.

Tisleri talus,
mai 2019
Hanno Tamm

Kirjutises on kasutatud Helju Lepa mälestusi: Lepp, H. Mälestused: Väike-Maarja muuseum, 1999.